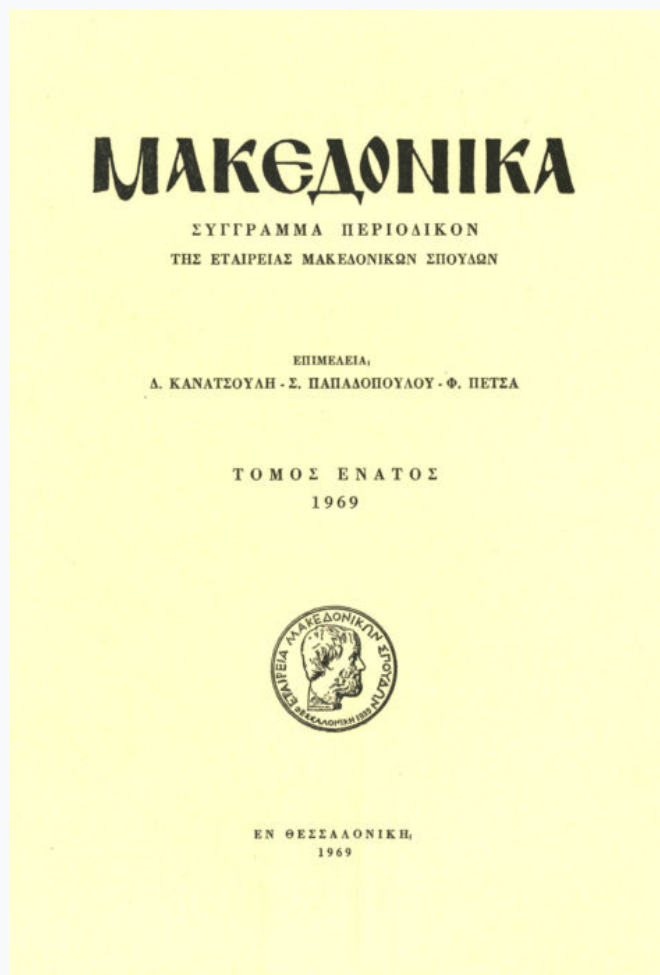

Μακεδονικά

Τόμ. 9 (1969)

Ένας άγνωστος επικήδειος λόγος για τον Αθανάσιον Χριστόδουλον και μια επίσης άγνωστη ελαιογραφία του ποιητού

Νέστωρ Κουμαριανός

doi: [10.12681/makedonika.1038](https://doi.org/10.12681/makedonika.1038)

Copyright © 2015, Νέστωρ Κουμαριανός

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουμαριανός Ν. (1969). Ένας άγνωστος επικήδειος λόγος για τον Αθανάσιον Χριστόδουλον και μια επίσης άγνωστη ελαιογραφία του ποιητού. *Μακεδονικά*, 9, 18–32. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1038>

ΕΝΑΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ ΛΟΓΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΝ
ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΠΙΣΗΣ ΑΓΝΩΣΤΗ ΕΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ

Ὁ ἐπικήδειος λόγος, ποὺ ἔμεινεν ἕως σήμερα ἄγνωστος στοὺς ἐρευνητάς, δημοσιεύτηκεν στὰ ρουμανικὰ σὲ εἰδικὸ μονόφυλλο παράρτημα (ἀρ. 25) τῆς ἐφημερίδος Vestitorul Româneșc, τῆς 1 Ἀπριλίου 1847¹. Οἱ συγγενεῖς τοῦ Χριστοπούλου, δηλαδή ἡ γυναίκα του καὶ ὁ μοναχογιὸς του, βλέποντας ὅτι ὁ τύπος δὲν ἔγραψεν τίποτα γιὰ τὸν ἐκλεκτὸν τους νεκρόν², συλλογίστηκαν νὰ δημοσιεύσουν τὸν ἐπικήδειον λόγον, ποὺ ἔγραψεν ὁ πρωτοσύγκελλος Διονύσιος, στὸν ὁποῖον προσέθεσαν καὶ τὸ ἐπίγραμμα ποὺ συνέθεσεν ὁ Χριστόπουλος, γιὰ νὰ χαραχθῇ στὴν πλάκα τοῦ τάφου του, καθὼς καὶ μερικοὺς ἄλλους στίχους, ποὺ ἔγραψε κάποιος ἀνώνυμος φίλος του, γιὰ νὰ ἀνασκευάσῃ τὴν θλιβερὰν τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα.

---

1. Στὰ 1957, ὅταν εἶχαν συμπληρωθῇ 110 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ, δημοσίευσεν μιά μελέτη γιὰ τὴν Νομοθεσίαν τοῦ Καρατζᾶ, ποὺ εἶχεν συντάξῃ ὁ Χριστόπουλος, ὁ ὁποῖος ἦταν μεγάλος νομομαθής, καὶ ἐκεῖ ἀνέφερα γιὰ πρώτη φορὰ τὸν ἐπικήδειον λόγον τοῦ πρωτοσυγγέλλου Διονυσίου. Βλ. Nestor Camariano, Despre noua ediție critică a legiului Caragea (Γιὰ τὴν νέαν κριτικὴν ἐκδόσιν τῆς Νομοθεσίας τοῦ Καρατζᾶ), στὸ περιοδικὸ Studii X(1957), σ. 181. Δὲν γνωρίζω ἂν σ' αὐτὸ τὸ διάστημα δημοσίευσεν στὴν Ἑλλάδα κανεὶς τὸν ἐπικήδειον αὐτὸν λόγον, καὶ γι' αὐτὸ ἀπεφάσισα νὰ τὸν δημοσιεύσω καὶ νὰ τὸν κάμω γνωστὸν οὗτος Ἑλληνας ἐρευνητάς.

2. Ὁ Ρουμάνος κλασσικὸς ποιητὴς Grigorie Alexandrescu, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι γνωστὸν, ὕμνησεν τοὺς ἥρωες τοῦ Δραγατσανίου, δημοσίευσεν λίγο μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Χριστοπούλου, στὶς 16 Φεβρουαρίου 1847, μίαν μετάφρασιν στὰ ρουμανικὰ τοῦ ποιήματος τοῦ Χριστοπούλου *Οἱ σύντροφοι*, καθὼς καὶ ἓνα σημεῖωμα γιὰ τὸν νέον Ἀνακρέοντα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Alexandrescu δὲν ὑπογράφει τὸ σημεῖωμα, ἀλλὰ δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι εἶναι γραμμένον ἀπὸ αὐτόν, ὅπως θὰ ἀποδείξωμεν μετὰ ἄλλην εὐκαιρίαν. Μεταξὺ ἄλλων ὁ Ρουμάνος ποιητὴς γράφει σχετικὰ γιὰ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοπούλου: «Ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν τῶν στίχων δὲν ζῇ πιά. Ὁ γέρον λογοθέτης Χριστόπουλος ἐγκατέλειπε τὴν ζωὴν τὸν περασμένο καρναβάλι καὶ οὐτε μιά ἀπὸ τίς ρουμανικὰς ἐφημερίδες, οἱ ὁποῖες δημοσιεύουν τοὺς καταλόγους τῶν ταξιδιωτῶν, ποὺ εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν πόλιν, δὲν βρῆκεν εὐλογον νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸ πέρασμα στὴν αἰωνιότητα αὐτοῦ τοῦ γνωστοῦ ταξιδιάτου. Ἡ λησμοσύνη ὅμως αὐτὴ δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ κατέχῃ μίαν σπουδαίαν θέσιν στὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν»· βλέπε Album științificu și literar, I(1847), ἀρ. 2, 16 Φεβρουαρίου, σ. 14.

Δίδομεν παρακάτω, σέ έλληνικήν μετάφρασιν, τò κείμενο του λόγου του πρωτοσυγκέλλου Διονυσίου, διότι οί "Έλληνες πού γνωρίζουν την ρουμανικήν είναι πολύ όλίγοι, καθώς και όλους τους στίχους πού συνοδεύουν τόν έπικήδειον:

Λόγος εκφωνηθείς υπό του αιδεσιμωτάτου πρωτοσυγκέλλου Διονυσίου, διευθυντού του Σεμιναρίου της 'Αγ. Μητροπόλεως, εις την ταφήν του μέγα - λογοθέτου 'Αθανασίου Χριστοπούλου. Έτος 1847, 'Ιανουαρίου 20.

«Διά την σύνεσιν θά τύχω της μεγαλοσύνης μεταξύ τών λαών και της τιμής πρό τών γερόντων, όντας άκόμη νέος. Οί πρίγκιπες και οί ίσχυροί θά εκπλήσσωνται διά την σοφίαν μου, και δι' αυτής θά κατακτήσω την άθανασία, και αιωνίαν μνήμην θά αφήσω πίσω μου».

(Σοφία, κεφ. Η', στ. 10 κ.έ.)

Τούτα τά λόγια, τά όποια έπρόφερεν αυτοκράτωρ συνेतός, μάς διαβεβαιούν ότι ή πραγματική δόξα, πού έξασφαλίζουν ή σύνεσις και ή άρετή, επισκιάζει όλην την άλλην άνθρωπίνη δόξαν. Καί όσον οί προσπάθειες και οί θυσίες διά την κατάκτησίν της θά είναι μεγαλύτερες, τόσον και ή δόξα πού του άνήκει μέλλει νά είναι πιό σταθερή.

"Ένας αυτοκράτωρ φιλόσοφος, διαποτισμένος από τò πνεύμα του Θεού, με λαμπράν καταγωγήν, ό πιό πλούσιος, ό μεγαλύτερος και συνετώτερος μεταξύ τών αυτοκρατόρων του καιρού εκείνου, δέν υπερηφανεύετο μήτε διά την προέλευσίν του από αυτοκρατορικήν οικογένειαν, μήτε διά την δύναμιν, τά πλούτη και τò μεγαλειόν του, παρά μόνον διά την σύνεσιν, διά της όποίας λέγει ότι τυγχάνει της εκτιμήσεως τών γερόντων, του θαυμασμού και του σεβασμού τών πριγκίπων και ίσχυρών, και ότι μόνον δι' αυτής κατέστη άθάνατος.

"Εάν κατά την κατευόδωσιν από τόν κόσμον τούτον του μακαρίτου, πού κείται ενώπιόν μας, ήθελα νά έξάρω μόνον ό,τι ό κόσμος θεωρεί άξίεπαινον, πολύτιμον και μάγáλον, εάν ήμουν άναγκασμένος νά προτάξω μίαν λαμπράν, αλλά όχι και έναρετον, καταγωγήν, τά πλούτη και τά άξιώματα εις την τιμήν και την επίγειον προκοπήν, τότε ή παρουσία μου έδω θά καθίστατο άχρηστος και περιττή. Καί τί θά ήμπορούσα νά πράξω εις παρομοίαν περίπτωση; Διότι ή λαμπρά καταγωγή δέν είναι δυνατόν νά θεωρηθί άτομικόν προσόν· τά πλούτη άποτελούν τις περισσότερες φορές προϊόν της τύχης· τά άξιώματα έξαρτώνται από την θέλησιν τών κρατούντων και τó επίγειον μεγαλειόν από τás ιδιοτροπίας του λαού. Καί πολύ εύκολα ήμπορεί αυτός, πού σήμεραν είναι πλούσιος, δοξασμένος και ίσχυρός, αύριον

νά δυσφημισθῇ καὶ παραμεληθῇ. Ἄλλὰ εἴθε ὅλα αὐτὰ νά εἶναι σταθερά ὅσον ζῇ ὁ ἄνθρωπος, διότι μὲ τὸν θάνατον χάνονται τὰ πάντα ὡς καπνός. Τίποτα δὲν ἐπιζῇ καὶ ἡ ἀνάμνησίς του καλύπτεται, σμίγει μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον. Μόνον ἡ δόξα, ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ἀρετῆς καὶ στηριζομένη εἰς τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, εἶναι σταθερά καὶ ἀθάνατος, ὄντας ἐκ τοῦ Οὐρανίου Πατρός, τὴν πηγὴν τῶν φώτων καὶ τῆς ἀγαθότητος. Θὰ προσπαθῶ, συνεπῶς, νά ἀποδείξω ὅτι μόνον αὕτῃ δικαιοῦται τὴν πραγματικὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀθανασίαν.

Ἀδιάψευστον ἀποδείξιν αὐτοῦ ἀποτελεῖ ὁ ἀποθανὼν μέγας λογοθέτης Ἐθανάσιος Χριστόπουλος, ὁ ὁποῖος κείται ἐνώπιόν μας, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ ἐξιστόρησις τοῦ βίου θὰ μὲ βοηθήσῃ νά ἀποκαλύψω τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἤθελα τονίσει. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς Καστορίαν, ἀπὸ γονεῖς ὀρθοδόξους· ὁ πατὴρ του ὠνομάζετο Χρῆστος, ἦτο ἱερεὺς τὸ λειτούργημα, καὶ διαφυγὼν ἐκ τῆς πατρίδος του λόγῳ τῶν συνεχιζομένων εἰς αὐτὴν ταραχῶν, ἦλθεν εἰς Βουκουρέστιον μετὰ τῶν δύο υἱῶν του, Ἐθανασίου καὶ Κυριάκου, ὄντων ἀμφοτέρων εἰς τρυφερὰν ἡλικίαν. Ἐκ τούτων ὁ Ἐθανάσιος διεκρίθη περισσότερο διὰ τὴν ὁξύτητα τοῦ πνεύματός του, διὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν προκοπὴν εἰς τὴν μάθησιν, διότι εἰς σύντομον χρονικὸν διάστημα ἔκαμεν μεγάλας προόδους εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ διδασκάλου Νεοφύτου Κausοκαλυβίτου, ἐδῶ εἰς Βουκουρέστιον.

Ἀφοῦ ἐτελειοποιήθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Βούδας, εἰς Οὐγγαρίαν, ὅπου ἐδιδάχθη λατινικά, ἱατρικὴν, φιλοσοφίαν καὶ ἄλλας ἐπιστήμας. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπέρασεν εἰς τὴν περιφημὸν Ἀκαδημίαν τοῦ Παταβίου, ὅπου παρηκολούθησεν μαθήματα ἱατρικῆς, φυσικῆς καὶ χημείας, ἀλλὰ ἐσπούδασεν ἰδίως τοὺς νόμους, πρὸς τοὺς ὁποῖους εἶχεν ὁ μακαρίτης ἰδιαιτέραν κλίσιν καὶ διὰ τοὺς ὁποῖους ἐφάνέρωσεν εὐρύτητα γνώσεων. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθεῖσων ἐπιστημῶν, ἐπλούτισεν τὸν νοῦν του μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κλασσικῶν Ἑλλήνων, Λατίνων καὶ Ἰταλῶν συγγραφέων καὶ μὲ ποικίλας χρησίμους γνώσεις, καὶ μολονότι δὲν ἐκκληρονόμησεν ὁ ἀποθανὼν ἀπὸ τοὺς γονεῖς του πλοῦτη, ἀξιώματα, τίτλους εὐγενείας, ἢ ὅτιδῆποτε ἄλλο διὰ τὸ ὅποιον ἡ μάταιος ἀνθρωπότης τρέφει τόσῃν ὑπόληψιν καὶ θεωρεῖται προσὸν ἐκεῖ ὅπου τὰ ἀληθινὰ προσόντα ἀπουσιάζουν, οὗτος μὲ τὴν ἐπιμονὴν του εἰς τὴν μάθησιν, μὲ τὴν ἀκατάπαυστον μελέτην καὶ μὲ ἀδιακόπους προσπάθειας κατέκτησεν πρῶτα τὸν ἀνεκτίμητον θησαυρὸν τῆς μαθήσεως, διὰ τὸν ὅποιον λέγει ὁ σοφὸς Σολομών: «Ὁ πλοῦτος μὴ δέν, ὁμοίως οἱ πολῦτιμοι λίθοι καὶ ἅπας ὁ χρυσὸς τοῦ κόσμου». Ἠγάπησεν τὴν μάθησιν καὶ ἠκολούθησεν αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτησεν πλοῦτον καὶ δόξαν, διότι ἡ σοφία αὐτὸ συνιστᾷ.

Νεαρὸς ὄντας ὁ ἀποθανὼν, προκάλεσεν διὰ τῆς σοφίας του τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν πριγκίπων, διότι μόλις ἀποπεράτωσεν τὰς

σπουδάς του, επέστρεψεν εις Βουκουρέστιον, την εποχήν του ήγεμόνος Μορούζη. Τήν εποχήν εκείνην ό έν λόγφ ήγεμών άναζητούσε διαλεκτόν διδάσκαλον διά τούς υιούς του, και ό Λάμπρος Φωτιάδης, ό όποιος ύπήρξεν ό πρώτος διδάσκαλος εις τό έδω Έλληνικόν Σχολείον, του συνέστησεν τόν μακαρίτην. 'Από όλους τούς σπουδασμένους άνδρας που εύρίσκοντο τήν εποχήν εκείνην εις Βουκουρέστιον ό διδάσκαλος Λάμπρος εδιάλεξεν και έσύστησεν αυτόν, και δέν λάθεψεν ό σοφός διδάσκαλος μ' αυτήν τήν σύστασιν, διότι ό φιλόμουσος ήγεμών, γνωρίζοντας τήν εύρυμάθειαν του 'Αθανασίου, τόν είχεν πάντα κοντά του, και, όταν έπέρασεν εις τήν ήγεμονίαν της Μολδαβίας, τόν έπήρεν μαζί του και, αφού τόν άνέδειξεν εις τό άξίωμα του καμινاریου, τόν διώρισεν εις ένα από τά πρώτα δικαστικά Διβάνια του 'Ιασιού.

Όσον έμεινεν εις 'Ιάσιον, ό μακαρίτης κατεγίνετο μέ τήν συγγραφήν πολλών χρησίμων έργων και ιδίως μέ τήν στιχουργίαν, διαθέτοντας σπάνιον ποιητικόν τάλαντον.

Μετά τήν απομάκρυνσιν από τήν ήγεμονίαν της Μολδαβίας του ήγεμόνος Μορούζη, έπήγεν μαζί του εις τήν Κωνσταντινούπολιν, όπου άηλλαγμένος από άλλας ασχολίας άφωσιώθη έξ ολοκλήρου εις τήν μελέτην, γράψας πολλά διά τήν έλληνικήν γλώσσαν.

Όταν ανέλαβεν τήν ήγεμονίαν της χώρας αυτής ό ήγεμών Καρατζάς, μεταξύ τών άλλων μορφωμένων άνδρών προσέλαβεν και τόν μακαρίτην, τόν όποιον, αφού άνέδειξεν εις τό άξίωμα του λογοθέτου, διώρισεν πρόεδρον εις ένα δικαστικόν Διβάνι.

Τήν εποχήν αυτήν είργάσθη εις τήν όνομαστήν του Καρατζά Νομοθεσίαν της χώρας, τήν όποιαν, μέ ιδικήν του συμβουλήν, διετάχθη υπό του ήγεμόνος Καρατζά να συντάξη και ή όποία χρησιμοποιείται και σήμεραν εις όλα τά δικαστήριά μας.

Ό χρόνος, ό όποιος του έπερίσσευεν από τήν εξάσκησιν τών καθηκόντων του, αφιερώνετο έξ ολοκλήρου εις τάς Μούσας. 'Απόδειξις δι' αυτό άποτελούν τά συγγράμματά του και ιδίως τά Πολιτικά, παράλληλα και τά ποιήματά του εις τήν έλληνικήν γλώσσαν, τά όποια δύνανται να θεωρηθοϋν ως ύπόδειγμα του νέου ύφους και εις τά όποια διακρίνεται ή ζωντανή ποιητική του φαντασία, οί καθαρές ιδέες του και ή εύρυμάθειά του. 'Η δέ μνήμη του ύπήρξε φαινόμενον σπάνιον και άξιον θαυμασμού. Δέν είχεν χρείαν βιβλιοθηκών, όπως άλλοι πεπαιδευμένοι άνθρωποι. 'Ο νοϋς του ύπήρξεν βιβλιοθήκη έκτεταμένη, κατάμεστος παντός είδους έπιστημών. Και όσον οί αιώνες άναδεικνύουν σπανίως παρομοίους άνδρας, τόσον ή άπώλειά των πρέπει να θρηνηται και ή άνάμνησίς των να τιμάται.

'Αποχωρών έκ του πολιτικού βίου εις τούς κόλπους της οίκογενείας της άπαρτιζομένης από τήν λατρευτήν σύζυγον και τόν μοναχογιόν του,

ὁ μακαρίτης διῆγεν βίον ἀληθῶς φιλοσοφικόν. Βαθὺς γνώστης τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν ματαιοτήτων τῆς ζωῆς, ἦτο πλέον ἀηδιασμένος ἀπὸ τὰ πάντα. Βλέπων ὅτι τὰ πάντα εἰς τὴν φύσιν ὑπόκεινται εἰς τὴν φθοράν, ὅτι ἐκεῖνο ποῦ ἐγεννήθη πρέπει νὰ ἀποθάνῃ καὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ τέλος πάντων τῶν ζώντων, ἀνέμενε τὸν θάνατον ἡρεμῶς, ὁ ὁποῖος θάνατος καὶ ἐνεφανίσθη. Καὶ τὸν ἐπῆρεν ἀπὸ ἀνάμεσά μας εἰς τὸ 76ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Δικαιώνεται καὶ εἰς τὴν περίπτωσίν του ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ὅτι «χοῦς» εἶ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει». Πειθαρχεῖ, ὡς ἅπαντες οἱ θνητοί, εἰς τὴν θεϊκὴν αὐτὴν ἀπόφασιν. Ἐπιστρέφει εἰς τὴν γῆν καὶ ἀφήνει ἀπαρηγορήτους τὸν υἱόν, τὴν ἀγαπητὴν σύζυγον καὶ τοὺς φίλους. Ὁρνεῖται ὑπὸ ὧλων τῶν φίλων τῆς ἐπιστήμης. Διότι, ὅσον χρόνον ἔζη, ἐμεγαλύνθη μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ αἰωνίαν μνήμην κληροδοτεῖ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Ἡ καταλυτικὴ χεὶρ τοῦ χρόνου δὲν σέβεται τίποτε εἰς τὸν κόσμον· τὰ θύματά της τὰ βλέπομεν νὰ πίπτουν ὁλόγυρά μας ἀνὰ πᾶσαν ὥραν καὶ εἰς κάθε λεπτόν· τὰ πάντα καταλήγουν εἰς τὸν θάνατον καὶ ἐνταφιάζονται εἰς τὸ μνήμα τῆς λήθης. Πλὴν, ὁ ἄνθρωπος, ὅστις προσέφερεν εἰς τὴν κοινωνίαν τοὺς καρποὺς τῶν φώτων καὶ τῆς διδασκαλίας του, ὅστις ἔθρεψεν τὰ πνεύματα μὲ τὰς γνώσεις του, ἐσκόρπισεν τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, ἐξευγένισεν τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας καὶ διὰ τῶν ἀρετῶν του ἐβοήθησεν τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπότητα, οὗτος εἶναι ἀθάνατος. Ἡ ἀνάμνησίς του μεταδίδεται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν καὶ ἡ χεὶρ τοῦ χρόνου δὲν τολμᾷ νὰ τὴν ἀγγίξῃ. Ἡ φημισμένη Βαβυλὼν καὶ ἡ μεγάλοπρεπος Παλμύρα ἐσβήσαν ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, καὶ οὔτε τὰ ἴχνη των δὲν διακρίνονται καλά. Πόσοι αὐτοκράτορες πανίσχυροι καὶ ἥρωες ὑπῆρξαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἕως σήμερον καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις ἐχάθη μαζί των! Ἐνῶ οἱ Ὅμηροι, οἱ Πυθαγόρες, οἱ Σωκράτες καὶ ἄλλοι σοφοί, διαφόρων αἰώνων καὶ τόπων, ζοῦν μαζί μας, τοὺς συμβουλευόμεθα εἰς τὴν μοναξιάν των οἴκων μας, ἀκολουθοῦμεν τὴν χρησιμὸν διδασκαλίαν των, τὰ ὀνόματά των προφέρονται μετ' ἐπαίνων καὶ σεβασμοῦ εἰς τὰς συγκεντρώσεις μας, καὶ θὰ ζοῦν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὅσον θὰ ὑπάρχῃ ἀνθρωπότης, διότι ἐκληροδότησαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους αἰωνίαν μνήμην.

Ἰδοὺ, ἀδελφοί, ἀλήθειες μεγάλης ἀξίας, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ ἐγγίζουν τὴν καρδίαν τῶν θνητῶν, διὰ νὰ ἐνθυμῆται ὁ καθένας ὅτι αὐρίον, μετὰ μίαν ὥραν, ἡμπορεῖ νὰ ἀπλωθοῦν ἐπάνω του οἱ παγωμένοι ὄνυχες τοῦ θανάτου, διὰ νὰ τὸν ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τὰς ζωντανὰς ὑπάρξεις καὶ σβῆσουν ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν ἀπογόνων, ἐὰν τὴν νεότητά του δὲν ἐσημάδευsen τὸ φῶς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς σοφίας, καὶ ἂν τὸ γῆρας του ἐστερήθῃ τὸν στέφανον τῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία εἶναι κόρη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μαθήσεως. Ἰδοὺ ἡ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ εὐγλωττον στόμα τοῦ μακαρίτου, μολονότι βουβόν, μᾶς ἀριθμεῖ καὶ μᾶς δίδει λογαριασμὸν διὰ τὴν σειράν των ἐτῶν τοῦ

βίου του, αποδεικνύον ὅτι δὲν τὰ ἐξόδευσεν ματαίως. Καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν δύναται νὰ γνωρίζῃ ὁποιοσδήποτε ἀνέγνωσεν τὰ συγγράμματά του καὶ θὰ τὴν γνωρίσουν καὶ οἱ ἀπόγονοι, τιμῶντες τοῦτον κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, ὥς καὶ ἡμεῖς.

Καὶ τώρα ἐσύ, μοναδικὲ υἱὲ τούτου τοῦ ἀξιοτίμου ἀνδρός, ἔλα νὰ ἐναγκαλισθῇς τὸν πατέρα σου· δῶσε του τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν· προσπάθησε νὰ κληρονομήσῃς ὄχι μόνον τὴν περιουσίαν του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρετάς του, διότι τὰ πλούτη εἶναι καρπὸς τῆς τύχης καὶ δὲν προσφέρουν τὴν ἀληθινὴν δόξαν. Μόνον ἡ ἀρετὴ δύναται νὰ ἐπιδείξῃ τοὺς καλοὺς υἱοὺς τῶν ἐναρέτων γονέων. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ κι ἀπὸ ἐσένα ὁ μακαρίτης, αὕτῃ εἶναι καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν φίλων του, ποὺ θρηνοῦν μαζί του τὴν ἀπώλειάν του.

Αὐτὸς σήμερον μᾶς ἀποχωρίζεται. Ἐλάτε νὰ ἀποτίσωμεν τὸν ὕστατον φόρον τιμῆς εἰς τὸ λείψανον τοῦ μακαρίτου, ὅπου, φίλοι, λόγιοι εὐαίσθητοι, προσήλθαμεν νὰ τιμήσωμεν τὴν μνήμην του. Ἄς ἐνώσωμεν τὰς δεήσεις μας μ' ἐκείνας τοῦ ἁγίου κλήρου διὰ τὴν συγχώρησιν αὐτοῦ, νὰ τὸν συνοδεύσωμεν ὥς τὸν πανέτοιμον νὰ δεχθῇ τὸ σῶμα του τάφον, νὰ χύσωμεν δάκρυον τιμῆς ἐπάνω εἰς τὸ λείψανόν του καὶ νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν νὰ τὸν συγχωρέσῃ».

Μετὰ τὸ ρουμανικὸν κείμενον τοῦ λόγου τοῦ πρωτοσυγκέλλου Διονυσίου, ἀκολουθεῖ τὸ παρακάτω σημείωμα στὴν ἐλληνικὴν, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζομεν ποιὸς τὸ ἔγραψε:

«Πρὸ χρόνων ὁ μακαρίτης Λογοθέτης Ἀθανάσιος, παίζοντας, ἔτυχε νὰ συνθέσῃ τὸ ἐξῆς δωδεκάστιχον ἐπίγραμμα διὰ τὸν τάφον του, τοῦ ὁποίου τὸ εἰκόνισμα εἶχεν ἀπὸ τὴν φαντασίαν του ἀνεξάλειπτον. Καὶ ἐπειδὴ εὐρέθη κατὰ τύχην εἰς χεῖρας φίλου του, ὁ προσφιλὴς του κληρονόμος ἐγκρίνει πρὸς μνημόσυνον αἰώνιον τοῦ σεβαστοῦ του πατρὸς ὄχι μόνον εἰς πλάκαν τοῦ τάφου νὰ τὸ χαράξῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐπιτάφιον τοῦτον λόγον νὰ τὸ καταχωρήσῃ. Περιπλέον, τοῦ δωδεκαστίχου τούτου ἐπιγράμματος τὴν ἔννοιαν ἐκθέτοντας μετὰ ταῦτα (ὥς φαίνεται εἰς τὴν τελευταίαν τῶν λυρικῶν του ἔκδοσιν) μὲ περισσοτέραν ἀνάπτυξιν, τὴν ἔκθεσιν αὐτὴν πρὸ περίπου ἑξὶ μηνῶν τὴν μετασχημάτισεν εἰς ἐπίγραμμα. Χαριζόμενοι δὲ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ἐπιταφίου λόγου, τυπῶνομεν συγχρόνως καὶ αὐτὸν τὸν τελευταῖον ἀστεῖσμόν τοῦ ἀστείου ποιητοῦ. Φίλοι του δὲ πάλε, παίζοντας καὶ τὴν ἀστείαν τῆς ἐκθέσεως ἰδέαν, ἀνασκευάζουν τὴν θλιβεράν τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα.

Ἐπὶ τοῦ τάφου

Παιθαίνω· τί γεννηοῦμαι;
 Γεννηοῦμαι· τί παιθαίνω;
 Ἄχ! ἄλογη τοῦ κόσμου
 Γεννήτρα, φθάρτρ' ἀνάγκη!
 Μὲ πῆρες τὴν ζωὴν μου·
 Μ' ἀφαίρεςες τὸ πᾶν!

Ἀφάνισες τὸ κάλλος
 Τῆς πρώτης μου εἰκόνας·
 Μ' ἐβύθισες στὸ χάος,
 Στὸ ἔρεβος τὸ πρῶτον·
 Ἀνίλεον στοιχεῖον
 Νὰ μ' εἶχες γεννηθῇ!

Ἀλλο τοῦ ἰδίου

Μοῖρες μου πολυτεχνίτρες,
 Τῆς ζωῆς μας κυβερνήτρες,
 Τί παιθαίνω, ἂν γεννηοῦμαι;
 Κι' ἂν παιθαίνω τί γεννηοῦμαι;
 Καὶ πῶς τοῦτο τὸ κακόν;

Ἄνθρωπε, ἡ Μοῖρες λέγουν,
 Ὅτ' εἰς τοῦτο δὲν σὲ φταίγουν·
 Καὶ αὐτὴν τὴν κωμωδία
 Σὲ τὴν παίζουν τὰ στοιχεῖα,
 Κατὰ νόμον φυσικόν.

Ζωντανὰ ἔναι, τρέχουν, σμίγουν·
 Κ' εὐθὺς πάλ' ἐκεῖ ξεσμίγουν.
 Μιά συμπλέκουν· μιὰ ξεπλέκουν·
 Καὶ ποτὲ ποσῶς δὲν στέκουν
 Ἡ σμιγμένα ἢ λυτά.

Ὅλη τέτοια εἶν' ἐπίσης
 Ἡ παντάσστατή τους φύσις.
 Κ' ἀπ' αὐτὴν λοιπόν, στοχάσου,
 Τρέχ' ἡ γέννα, κ' ἡ φθορά σου,
 Ὡς εἰς ὅλα τὰ θνητά.

Ὁ σωρός τους ὁ σμιγμένος
 Εἶς' ἐσὺ ὁ γεννημένος.
 Κι' ὁ σωρός ὁ ξεσμιγμένος
 Εἶς' ἐσὺ ὁ παιθαμένος
 Εἰς ἀδράνειαν σωστήν.

Νόμον ἔχουν ὠρισμένον,
 Ἄπ' τὴν φύσιν τους δοσμένον,
 Τ' ὅτι σήμερα ὑφαίνουν
 Αὔριον νὰ τὸ ξυφαίνουν
 Ὡς τὴν μίαν τὴν κλωστήν.

Ἀ π ά ν τ η σ ι ς

Καὶ ἂν ἡ Μοῖρες ἢ τὰ στοιχεῖα,
 Σὲ παίζουν τούτην τὴν κωμωδία,
 Ἔπρεπε τάχα ν' ἀναστενάξης;
 Στιγμὴν καὶ ὥραν ἄχ νὰ φωνάξης;
 Ἀπελπισίας δρόμον νὰ τρέχης,
 Θανάτου φόβον πάντα νὰ ἔχης;
 Ἀδιακόπως ν' ἀδημονῇς;

Ἄν τὰ στοιχεῖα φθείρουν τὸ σῶμα,
 Τὸ διαλύουν, τὸ κάμουν χῶμα,
 Καὶ καθὼς ἦταν εἰς τὴν ἀρχὴν του,
 Τὴν αὐτὴν πάλε παίρνει μορφὴν του,
 Φύσις τους εἶναι πάντα νὰ σμίγουν,
 Καὶ τὰ σμιγμένα νὰ τὰ ξεσμίγουν.
 Πρὸς τί τὸν νοῦν σου νὰ τυραννῇς;

Αὐτὰ τὸ σῶμα, παίζοντας, πλάττουν,
 Κι' ἀδιαφόρως τὸ μεταπλάττουν,
 Τὸ κερματίζουν, τὸ ἀλλοιόνουν,
 Κι' ἅπ' αὐτὸ ἄλλο διαμορφώνουν,
 Τὴν ψυχὴν ὁμῶς θεῖαν οὐσίαν
 Δικὴν σου μόνην περιουσίαν
 Δὲν ἴστην ἐγγίζουν, μητ' ἠμποροῦν.

Καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τόσα ἄλλα
 Τῆς φύσεώς σου καλὰ μέγала,

Δέν τὰ πειράζουν, σῶα τ' ἀφίνουν,
 Εἰς τὸν αἰῶνα τέτοια νὰ μείνουν.
 Αὐτὰ τὸν νοῦν σου, τὴν μάθησίν σου
 Οὐδ' αὐτὴν τέλος τὴν ἀρετὴν σου
 Ποσῶς δὲν βλάβουν, δὲν ἀφαιροῦν.

Δι' ὅλα τοῦτα ἄπεχε πλέον,
 Καθὼς ἀνήκει εἰς νοῦν γενναῖον,
 Στοιχείων ἔργα, τῆς ὕλης λάθη,
 Ἀκαταστάτων σωμάτων πάθη,
 Ἐνα πρὸς ἓνα νὰ ἐξετάζεις,
 Κ' ἐπειδὴ λυόνουν 'σὺ νὰ τρομάζεις,
 Τὸν νοῦν νὰ χάνεις, νὰ δυσφορῆς !

Ἐξεναντίας, τὸ σπάνιόν σου
 Μεταχειρίσου κριτήριόν σου,
 Τ' ἀθάνατά σου, κι' ἄφθαρτα δῶρα,
 Καλὰ νὰ κρίνης φρόντισε τώρα.
 Κ' ἐπειδ' ἡ σάρκα δὲν εἶναι ἄλλο
 Παρ' ἓνας ὄγκος, βάρος μεγάλο.
 Δι' αὐτὴν μόνην ν' ἀδιαφορῆς».

Ὁ πρωτοσύγκελλος Διονύσιος, ποὺ ἔγραψεν τὸν ἐπικήδειον τοῦ Χριστοπούλου, φαίνεται ὅτι ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς στενοὺς φίλους τοῦ ποιητοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἐγνώριζεν καλὰ καὶ γι' αὐτὸ μᾶς δίδει ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Χριστοπούλου. Ὁ Διονύσιος ἦταν μιὰ ἐξέχουσα φυσιογνωμία ἐκείνην τὴν ἐποχὴν στὴν πρωτεύουσά τῆς Βλαχίας, καὶ ἓνας ἐκλεκτὸς διανοούμενος μεταξὺ τῶν κληρικῶν τοῦ Βουκουρεστίου. Ὁ Διονύσιος ἔγραψεν καὶ δημοσίευσεν ἀρκετὰ ἔργα καὶ ἦταν ἓνας μεγάλος βιβλιόφιλος¹.

1. Ὁ Διονύσιος Ρωμάνο, υἱὸς ἐνὸς φτωχοῦ χωρικοῦ τῆς Τρανσυλβανίας, κατάρθωσεν, μετὰ ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες καὶ δυσκολίες, νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ φθάσῃ καθηγητὴς, πρωτοσύγκελλος, διευθυντὴς τοῦ Κεντρικοῦ Σεμιναρίου τοῦ Βουκουρεστίου καὶ στὸ τέλος νὰ ἀνέβῃ στὸν θρόνον τῆς Ἐπισκοπῆς τοῦ Μπουζαίου, ἀφοῦ ἐξησεν μερικὰ χρόνια κοντὰ στὸν Ἑλληνα ἐπίσκοπον Ἰλαρίωνα τοῦ Μπουζαίου, ὁ ὁποῖος, καθὼς γνωρίζομεν, ἔπαιξεν σπουδαῖον ρόλον στὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ὁ Διονύσιος ἦταν καὶ ἓνας μεγάλος βιβλιόφιλος καὶ ἀφῆσεν πλούσια βιβλιοθήκη, μὲ πολλὰ ἑλληνικὰ βιβλία καὶ 45 ἑλληνικὰ χειρόγραφα, μεταξὺ τῶν ὁποίων βρίσκεται ἓνα ποὺ περιέχει τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ σπαθάρη Μιλέσκου μὲ τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον καὶ ἄλλο μὲ τὰς νουθεσίας τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου· βλ. I o a n L u p u, Epi-

Ό επικήδειος λόγος του Διονυσίου έμεινεν άγνωστος όχι μόνον στους ιστορικούς και λογοτέχνες, Ρουμάνους και Έλληνες, αλλά και στον Νικόλαον Καζακλήν Κορυτζάν, που έγραψεν και δημοσίευσεν στά 1853, δηλαδή έξι χρόνια μετά από τόν θάνατον του Χριστοπούλου, μιάν πλούσιαν και πολύτιμην βιογραφίαν του Μακεδόνοσ ποιητού¹.

Ό λόγος του Διονυσίου περιέχει ενδιαφέρουσες ειδήσεις, γραμμένες για πρώτηην φοράν, από ένα διανοούμενον, που γνώρισεν τόσον τόν ποιητήν, όσον και τά έργα του. Λοιπόν, πρώτος που έγραψεν για τήν ζωήν και τις σπουδές του Χριστοπούλου δέν είναι ό Έλληνας Νικόλαος Κορυτζάς, παρά ό Ρουμάνος Διονύσιος Ρωμάνο, που άγάπησεν πολύ τόν Έλληνα ποιητήν. Παραβάλλοντες τά γραφόμενα των δύο βιογράφων του Χριστοπούλου, βλέπομεν ότι διαφέρουν πολύ λίγο. Ό Διονύσιος γράφει ότι ό Χριστόπουλος πέθανε σέ ηλικία 76 έτών, ώστε γεννήθηκε στά 1771, ενώ ό Κορυτζάς δίδει έτος γεννήσεως τό 1772, μιá διαφορά ένός έτους. Όσο για τήν ήμερομηνία του θανάτου του ποιητού, ό Κορυτζάς μάς λέγει ότι «επλήρωσε τό κοινόν χρέος στους 1847 Ίανουαρίου 29». Ό Κορυτζάς λανθάνει, γιατί ό Χριστόπουλος δέν πέθανε στις 29 Ίανουαρίου παρά στις 19 και στις 20 Ίανουαρίου εκηδεύθη. Έχομεν τήν μαρτυρίαν όχι μόνον του πρωτοσυγκέλλου Διονυσίου, αλλά και κάποιοι άλλοι Ρουμάνου διανοουμένου, του Grigorie Andronescu, ό όποιος σ' ένα σημειωματάριό του, στο όποιο είχε καταχωρήσει τά σπουδαιότερα γεγονότα του Βουκουρεστίου τής εποχής εκείνης, αναφέρει και τόν θάνατον του Χριστοπούλου: «1847, Ghenar 19, a răposat în Domnul marele logofăt Athanasie Hristopulo, Dumnezeu să-l odihnească» (1847, Ίανουάριος 19, αναπαύθη έν Κυρίω ό μέγας λογοθέτης Άθανάσιος Χριστόπουλος, ό Θεός νά τόν συγχωρήσει)². Τό λάθος του Κορυτζά δυστυχώς έτυχεν μεγάλης κυκλοφορίας, ή 29η Ίανουαρίου αναφέρεται σέ όλες τις εκδόσεις των Λυρικών, στίς Άνθολογίες και Έγκυκλοπαίδειες. Δέν γνωρίζομεν άν ή ήμερομηνία αυτή ύπάρχη και στην επιγραφήν του άνδριάν-

scopul Dionisie Romano, primul donator al Bibliotecii Academiei Române (Ό έπίσκοπος Διονύσιος Ρωμάνο, ό πρώτος δωρητής τής Βιβλιοθήκης τής Ρουμανικής Άκαδημίας) στο περιοδικό «Biserica ortodoxă română» (Όρθόδοξος ρουμανική εκκλησία), LXXXII (1964), άρ. 11-12, σ. 1121-1152.

1. Ότι ό Ν. Κορυτζάς είναι ό συγγραφέας τής βιογραφίας του Χριστοπούλου, που βρίσκεται στην άρχήν του βιβλίου «Έλληνικά αρχαιολογήματα» (Άθήνα, 1853) και όχι ό ίδιος ό ποιητής, όπως έγραψαν μερικοί, βλέπε Nestor Camariano, Despre noua ediție critică a legiuirii Caragea, σελ. 181. Άπεφάσιστα νά δημοσιεύσω τόν επικήδειον λόγον του Διονυσίου και νά τόν κάμω γνωστόν στους Έλληνες έρευνητάς, γιατί δέν γνωρίζω άν κανένας δημοσίευσε ή άσχολήθηκε μ' αυτόν τόν πολύτιμον λόγον.

2. Βλέπε Ilie Corfuz, Insemnările Androneștilor (Οί σημειώσεις των αδελφών Άνδρονέσκου), Βουκουρέστι, 1947, σ. 108.

τος του ποιητού, που δεν καταρθώσαμεν να ιδούμεν. "Ας ἐλπίσωμεν ὅτι εἰς τὸ μέλλον ἡ 19ῃ Ἰανουαρίου θὰ λάβῃ τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν στὴν βιογραφίαν τοῦ Χριστοπούλου καὶ θὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ 29ῃ Ἰανουαρίου, πού κυκλοφόρησεν τόσο πολὺ.

Μιά δεύτερη διαφορὰ βρίσκεται στὸ βαπτιστικὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ Χριστοπούλου. Ὁ Διονύσιος τὸν ὀνομάζει Χρῆστον, ἐνῶ ὁ Κορυτζᾶς Ἰωάννην. Τὴν διαφορὰν αὐτὴν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὴν λύσωμεν στὴ μελέτη μας, πού ἐτοιμάζομεν γιὰ τὸν Μακεδόνα ποιητὴν.

Τὸ δωδεκάστιχο ἐπίγραμμα, πού ἔγραψεν ὁ ποιητὴς γιὰ νὰ χαραχθῇ ἐπάνω στὴν πλάκα τοῦ τάφου του, μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν Κορυτζᾶν¹. Ὑπάρχουν ὅμως μικρὲς διαφορὲς καὶ πιστεύομεν ὅτι οἱ στίχοι πού δημοσιεύομεν, παρουσιάζουν τὸ ἐπίγραμμα στὴν τελευταίαν του μορφή².

Ἐπίσης καὶ τὸ δεύτερο ποίημα ἦταν γνωστὸ στὸν Κορυτζᾶν³. Ἀν ὁ Κορυτζᾶς γνώριζε τὸ μονόφυλλον πού κυκλοφόρησε μετὰ τὸν ἐπικήδειον λόγον τοῦ Διονυσίου, βέβαια θὰ δημοσίευσεν καὶ τὴν ἀπάντησιν τῶν φίλων τοῦ ποιητοῦ, τὴν ὁποίαν δὲν βρίσκομεν σὲ καμιὰ ἐκδοσὴ τῶν Λυρικῶν τοῦ Χριστοπούλου· ὡς φαίνεται ἔμεινε ἄγνωστη στοὺς λογοτέχνας καὶ ἱστορικοὺς ἕως σήμερα.

Ἀπὸ τὸ σημείωμα στὴν ἐλληνικὴν, πού δημοσιεύομεν παραπάνω, μανθάνομεν ὅτι ὁ Χριστόπουλος ἕως τοὺς τελευταίους μῆνες τῆς ζωῆς του ἔγραψεν στίχους καὶ ὅτι τροποποίησε τὸ ἐπίγραμμα, πού ἐτοίμασεν γιὰ τὴν πλάκα τοῦ τάφου του, σχεδὸν ἑξὶ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατόν του.

"Ας περάσωμεν στὴν ἐλαιογραφίαν τοῦ ποιητοῦ, ἡ ὁποία, ὡς γνωρίζομεν, ἔμεινε ἄγνωστη ἕως σήμερα. Ἀν ὁ καλλιτέχνης, πού ἔκαμεν τὸν ἀνδριάντα τοῦ Χριστοπούλου στὴν γενέτειρα τοῦ ποιητοῦ, Καστοριά, ἐβλεπεν τὴν ἐλαιογραφίαν, βέβαια ὁ ποιητὴς θὰ παρουσιαζόταν πολὺ καλύτερα καὶ ἡ ἐπιτροπὴ, πού σχηματίστηκεν γιὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἀγάλματος, δὲν θὰ ἔχανεν πολὺτιμον καιρὸν γιὰ νὰ κατατοπίσῃ τὸν καλλιτέχνην σχετικὰ

1. Ν. Κορυτζᾶ, Ἑλληνικά ἀρχαιολογήματα, σ. ροθ'.

2. Ὁ ποιητὴς ἀνέστρεψε τοὺς δύο πρώτους στίχους, βάζοντας τὸν δεύτερον στὴν θέσιν τοῦ πρώτου, καὶ τὸν πρῶτον στὴν θέσιν τοῦ δεύτερου, τὸν δὲ προτελευταῖον στίχον «Ἐχ! ἄλογη ἀνάγκη», τὸν ἀντικατέστησεν μετὰ τὸν ἀκόλουθον: «Ἀνίλεον στοιχεῖον». Ἐπίσης ὁ ποιητὴς ἔκαμεν μιὰν μικρὴν διόρθωσιν στὸν πρῶτον στίχον τῆς δευτέρας στροφῆς ἀντὶ «Μ' ἀφάνισες», διώρθωσε: «Ἀφάνισες».

3. Ν. Κορυτζᾶ, ἑ.ἀ., σ. ροθ' - ρπα'. Τὸ βρίσκομεν δημοσιευμένον καὶ στὴν ἔκδοσιν τῶν Λυρικῶν πού δημοσίευσεν ὁ Νικόλαος Πικκόλος μερικὰ χρόνια πρὶν νὰ πεθάνῃ ὁ ποιητὴς (Παρίσι, 1841). Ἡ ἔκδοσις τοῦ Ν. Πικκόλου παρουσιάζει μερικὲς διαφορὲς· οἱ σπουδαιότερες εἶναι ὅτι ἡ κάθε στροφή ἔχει μόνον 4 στίχους καὶ ὄχι 5, ἡ δὲ τελευταία στροφή διαφέρει ὁλότελα ἀπὸ τὴν στροφήν πού βρίσκομεν στὴν ἔκδοσιν τοῦ Πικκόλου.

Ὁ ποιητὴς Ἀθανάσιος Χριστόπουλος

(Ἐπιτυχὲς ἀντίγραφον τοῦ ἔργου τοῦ Johann Frankenberger,
εὑρισκόμενον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορίας τοῦ Βονκουρεστίου)

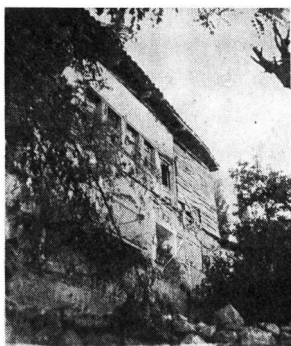
μέ την ένδυμασίαν τοῦ ποιητοῦ. Στὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴν ποὺ ὥρισεν στὴν Ἀθήνα ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Καστοριάς, γιὰ νὰ ἐπιβλέψη τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, ἦταν καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀ. Κεραμόπουλλος, ὁ ὁποῖος σ' ἓνα γράμμα τοῦ ποὺ εἶχε στείλει στὶς 4 Φεβρουαρίου 1928 στὸν θεῖον μου Δημ. Ρουσσόν, καθηγητὴν στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βουκουρεστίου, ἔγραφεν σχετικὰ μέ τίς μεγάλες δυσκολίες ποὺ συναντοῦσε ὁ καλλιτέχνης στὴν ένδυμασίαν τοῦ ποιητοῦ καὶ ζητοῦσε τὴν βοήθειαν τοῦ φίλου του συναδέλφου γιὰ τὴν ἀκριβῆ ἐμφάνισιν τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Ρουσσος ἔστειλεν στὸν Κεραμόπουλλον ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ένδυμασίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῶν βογιάρων τῆς Βλαχίας, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσεν νὰ τοῦ στείλῃ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοπούλου, ἡ ὁποία δημοσιεύεται σήμερα γιὰ πρώτη φορά.

Ἡ ἐλαιογραφία βρίσκεται σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ ποιητοῦ, στὸν γνωστὸν ἱατρὸν τοῦ Βουκουρεστίου Marius Georgescu, υἱὸν τῆς ἐγγονῆς τοῦ Χριστοπούλου, δηλαδὴ τῆς κόρης τοῦ Ἰωάννου Χριστοπούλου, τοῦ μοναχογιοῦ τοῦ ποιητοῦ. Ὁ ὀγδοηκοντούτις Ρουμάνος ἱατρὸς φυλάγει μέ μεγάλην εὐλάβειαν καὶ ὑπερηφάνειαν τὴν εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ καὶ ένδιαφέρεται πολὺ γιὰ τὴν βιογραφίαν τοῦ προπάτορός του.

Ὁ ἱατρὸς Marius Georgescu μοῦ ἔδωσε μερικὲς πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐλαιογραφίαν, τίς ὁποῖες εἶχε μάθει ἀπὸ τὴν μητέρα του. Κατὰ τὴν οἰκογενειακὴν παράδοσιν τὴν εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ τὴν ἐργάστηκεν ὁ Βιέννέζος ζωγράφος Johann Frankenberger¹. Ποῦ καὶ πότε ὅμως τὴν ἐργάστηκεν δὲν γνωρίζομεν. Ἐπῆγεν ὁ Χριστόπουλος στὴν Βιέννην, ἢ ὁ ζωγράφος ἐπισκέφθηκεν τὸ Βουκουρέστι καὶ μ' αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν γνώρισεν τὸν Ἑλληνα ποιητὴν καὶ τοῦ ἔκαμεν τὴν εἰκόνα του; Ἡ παράδοσις τῆς οἰκογενείας λέγει ὅτι ὁ ζωγράφος ἐπισκέφθηκεν τὸ Βουκουρέστι καὶ ἐργάστηκεν περισσότερες εἰκόνες βογιάρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοπούλου. Ὁ ζωγράφος μᾶς παρουσιάζει τὸν Χριστόπουλον σὲ γεροντικὴν ἡλικίαν καὶ τὸ ἔργον του φαίνεται ὅτι ἐγινεν κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ. Ἡ ἐλαιογραφία πιθανῶς νὰ εἶχεν τὴν χρονολογίαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ καλλιτέχνη στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνας, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐφθάρη, ὅπως μᾶς ἐπληροφόρησεν ὁ ἱατρὸς Georgescu. Τὸ σημερινὸ μέγεθος τῆς ἐλαιογραφίας εἶναι 1 μ. × 0,75μ. Τὰ χρώματα εἶναι ἀρκετὰ ζωντανά, καὶ ἡ πολυκαιρία δὲν τὰ ἔσβησεν.

Ὁ Ν. Κορυτζᾶς δημοσίευσεν μιὰ εἰκόνα τοῦ Χριστοπούλου στὴν ἐκ-

1. Ὁ Frankenberger γεννήθηκε στὶς 3 Ἀπριλίου 1807 καὶ πέθανε στὶς 30 Ἀπριλίου 1874. Ἐργάστηκε διάφορες εἰκόνες πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Βιέννης· βλέπε Ulrich Thieme, Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, XII, Leipzig, 1916, σ. 380-381.

Οικία εν Καστοριά εν η̑ ἐγεννήθη ὁ ποιητὴς Χριστόπουλος

δοσιν τῶν Λυρικῶν, ποὺ ἐξέδωκεν στὸ Παρίσι στὰ 1833 (τόμος Α', σελ. 114), ἡ ὁποία παριστάνει τὸν ποιητὴν νεώτερον καὶ μὲ μιὰ ἐνδυμασία περιέργη, μὲ λαιμὸν γυμνόν, χωρὶς δηλαδὴ ὑποκάμισον καὶ χωρὶς γένεια, τὰ ὁποῖα συνήθιζαν πολὺ οἱ Ρουμάνοι βογιάροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Μὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς αὐθεντικῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοπούλου πι-
στεύομεν ὅτι θὰ παύσουν οἱ ἐκδότες τοῦ Μακεδόνοιο ποιητοῦ νὰ δημοσιεύουν
εἰκόνες ἄλλων προσώπων καὶ νὰ λέγουν ὅτι εἶναι τοῦ Χριστοπούλου, ὅπως
ἔκαμε ὁ Θ. Κ. Παπαθωμᾶς, στὴν μακεδονικὴν ἔκδοσιν τοῦ 1931¹, ὅπου βρί-
σκομεν τὴν εἰκόναν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου Γκίκα, μὲ τὴν
λεζάντα: «Ὁ Χριστόπουλος Καμινάρης»! Ὁ Θ. Κ. Παπαθωμᾶς βρῆκε τὴν
εἰκόνα τοῦ Γκίκα στὴν παρισινὴν ἔκδοσιν τοῦ Ν. Πικκόλου (1841), ἀλλὰ
δὲν παρατήρησεν ὅτι ὁ ἐκδότης ἐξηγεῖ στὸν πρόλογόν του γιατί ἔβαλεν τὴν
εἰκόνα τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας: «Ἐπροτάξαμεν μόνον τὰ μεταγενέστερα
ποιήματα, ὡς φύσει παρακολουθοῦντα τὴν εἰκόνα τοῦ ἐμπνεύσαντος αὐτὰ
ἡγεμόνος, μὲ τὴν ὁποίαν στολίζεται ἡ παροῦσα πρώτη κατ' ἀλήθειαν ἔκ-
δοσις τῶν Λυρικῶν» (σελ. Η').

Τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ δώσαμεν παραπάνω ἀποτελοῦν μιὰ μικρὴ συμβολὴ
στὴν γνώση τοῦ βίου τοῦ Μακεδόνοιο ποιητοῦ.

ΝΕΣΤΩΡ ΚΑΜΑΡΙΑΝΟΣ

1. Ἀθανασίου Ἰωάννου Χριστοπούλου, λυρικοῦ ποιητοῦ, Τὰ σωζόμενα ἅπαντα, Θεσσαλονίκη, 1931, τόμος Α', σ. 27.

RÉSUMÉ

Nestor Camarianos, Un sermon funèbre inconnu pour Athanase Christopoulos et un portrait inconnu aussi du poète.

L'auteur publie un sermon funèbre inconnu, prononcé le jour même de l'enterrement à Bucarest du poète grec Athanase Christopoulos, par un éminent prélat roumain, le protosyngèle Denis Romano, plus tard évêque d'Arges.

Le sermon en question, qui a été publié pour la première fois à Bucarest sur feuille-volante en langue roumaine, contient des renseignements biographiques sur Christopoulos. Comme le protosyngèle était un des amis intimes du poète il nous donne de précieuses informations tant sur ses études que sur son activité. Ces renseignements biographiques sur Christopoulos voient le jour pour la première fois dans le présent article. D'ailleurs le sermon est accompagné d'un épigramme en grec, que Christopoulos lui-même avait écrit pour qu'il fut gravé sur sa tombe, ainsi que de certains autres vers qu'un des amis du poète avait composé en réponse à ses pensées.

L'auteur publie aussi un portrait inconnu de Christopoulos, peint par Johann Frankenberger, peintre célèbre viennois. Ce portrait resta inconnu aux éditeurs des poésies de Christopoulos, ainsi qu'à l'artiste qui sculpta la statue du poète macédonien, érigée en son honneur dans sa ville natale Castoria.